

УДК 330.8

ГЕНЕЗА ЕКОНОМІЧНИХ УЯВЛЕНЬ ЩОДО ГОСПОДАРЧИХ ІНТЕРЕСІВ ВІД ПЕРВІСНОЇ ДОБИ ДО ЕТАПУ ФОРМУВАННЯ СВІТОВИХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ

В. Л. Смесова, к. е. н., доцент, ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет», smesova_vl@ukr.net

У статті розглядається специфіка становлення, зміст та форми реалізації господарських інтересів людей від первісної доби до етапу формування світових цивілізацій. Розкрито еволюцію уявлень щодо інтересів господарюючих суб'єктів на етапі зародження економічної думки. Проаналізовано основні характеристики та відмінності економічних інтересів господарства первісного періоду та етапу формування перших світових цивілізацій. Визначено основні трансформації, вплив умов господарювання і суспільних відносин на формування економічних інтересів.

Ключові слова: інтереси громади, загальні інтереси, особисті інтереси, приватні інтереси, мотиви, потреби, стимули, поведінка.

Постановка проблеми. На сучасному етапі відбувається постійна інтенсифікація соціально-економічного розвитку, поглиблюються, набувають комплексного характеру зв'язки та відносини економічних суб'єктів, що одночасно детермінує внутрішній та зовнішній антагонізм в економічній системі та суспільстві. Відповідно, ще більш гостро відчувається необхідність пошуку механізмів узгодження різновекторності економічних інтересів господарюючих суб'єктів, що потребує, на наш погляд, визначення сутності та узагальнення уявлень щодо економічних інтересів протягом еволюції етапів людського суспільства.

Останнє є досить складним процесом та може дати об'єктивні висновки лише на основі сполучення методів наукової абстракції, аналізу, синтезу, історико-генетичного із раціоналістичним, суб'єктивістським та діалектико-матеріалістичним підходами. Виявлення природи та обґрунтування специфіки інтересів на кожному окремому хронологічному відрізку розвитку господарських відносин дозволить встановити єдність, цілісність та складність усієї системи економічних інтересів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В роботах сучасних економістів дослідження еволюції поглядів щодо економічних інтересів більшою мірою носить фрагментарний, поверховий та несистемний характер. Особливо це стосується вітчизня-

них науковців. Так, інтереси людини та їх відображення в історії економічної думки аналізувалися в контексті вивчення мотивації діяльності людини, впливу психологічних чинників на характер її економічної поведінки [1; 2], а також через дослідження механізмів координації економічної діяльності суб'єктів [3], основних наукових підходів до розуміння їх сутності [4], єдності та суперечності економічних інтересів суб'єктів на ринках різного типу, між класами, іншими верствами населення в суспільстві [5]. Ряд робіт присвячена аналізу інструментів державного механізму їх узгодження (див. напр.[6]).

При цьому в Україні майже відсутні роботи, які могли б створити теоретичне підґрунтя розробці концепції економічних інтересів через здійснення системного історико-економічного аналізу інтересів суб'єктів господарювання, з'ясування їх структурних змін та генезису. Слід зауважити, що у сучасній російській економічній думці більше уваги приділяється зазначеним аспектам розвитку економічної науки [7; 8], однак існує необхідність поглиблення та вдосконалення наукових напрацювань у площині дослідження еволюції економічних інтересів під призвою розвитку суспільних відносин та зв'язків.

Формулювання мети статті. Основною метою роботи є обґрунтування суті господарчих інтересів від первісної доби до

етапу формування світових цивілізацій, дослідження економічних уявлень щодо інтересів в процесі генези теорії інтересів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У тлумачному словнику Даля слово «інтерес» (від франц. «*intérêt*», лат. «*interesse*») має двоїсте значення – з одного боку – це користь, вигода, прибуток; з іншого – відсотки, зростання грошей [9]. Походження даного поняття пов'язане з історією розвитку господарства і відповідно правових та економічних аспектів людської діяльності.

В процесі еволюції господарства відбувався також постійний розвиток інтересів його учасників. На первісному етапі становлення людського суспільства, коли панувало привласнююче господарство, інтереси людей зводилися, перш за все, до задоволення своїх фізіологічних потреб у їжі, одязі, житлі тощо, створення знарядь праці, які б полегшували їх діяльність.

В основі розвитку первісного господарства лежала власність громади, кожен член якої знаходився в абсолютній залежності від потреб, прагнень та спонукань своєї сім'ї, роду. Тобто людина виступала уособленням загальнонародових, а, отже, суспільних інтересів. Останнє означало, що людина повинна мати певні здібності, які б дозволяли захистити свій рід від диких тварин, забезпечити безпеку у разі впливу природних явищ та катаклізм, створювати більш досконалі знаряддя праці та пристосування, приручати та використовувати у господарському житті тварин тощо. Таким чином, реалізація інтересів громади припускала постійний прогрес та еволюцію людини, розвиток нею фізичних та інтелектуальних можливостей, розподіл людей відповідно до наявних здібностей за трудовими операціями, появу та генезу нових господарських інтересів.

Одночасно з цим, громада, хоча і не в повній мірі, але втілювала інтереси кожного окремого індивіда, оскільки в первісному періоді не існувало чіткого розподілу та відособлення об'єктів власності між людьми. Уся власність була загальною, і кожен член громади мав однакові права на користування та володіння нею. Людина потребувала у задоволенні фізіологічних потреб, безпеці,

соціальних контактах, повазі, самореалізації, що враховувала і надавала їй громада.

Відповідно у первіснообщинний період не існувало розмежування між суспільними та індивідуальними інтересами, що виключало конфлікт інтересів громади з інтересами людини. Навпаки, дотримувалася відносна рівність, відповідність та гармонічність зазначених категорій, яка досягалася лише завдяки впливу традицій, культури, звичаїв та устоїв громади.

У період розвитку первісних держав і цивілізацій відбувся перехід від родової до сусідської громади та поступове зародження і розвиток індивідуальної власності, яка, у свою чергу, стала основою для еволюції інтересів кожного окремого індивіда. Спочатку наявність (відсутність) засобів праці у людини були мотивом для об'єднання з людьми інших громад та формування територіальної (сусідської) суспільної власності. Пізніше, із появою у людини індивідуальної (сімейної) власності на землю, врожай, знаряддя праці тощо відбулося остаточне формування та відособлення інтересів індивідумів від суспільних, що закріпилося відповідними законодавчими нормами з боку держави.

Із самого початку в первісних цивілізаціях панувала державна власність, тому переважали господарські інтереси держави або царської влади. Із появою можливості отримання воїном, чиновником, службовцем за виконання своїх обов'язків частини державної власності в індивідуальне володіння відбувалася поступова трансформація та скорочення власності держави, що було характерне для держав Стародавнього Сходу. У зазначену епоху цивілізація неухильно наближалася до нерівності: Інтереси держави < Інтереси людини. Підтвердженням цього є пам'ятки Стародавнього Сходу, за допомогою яких можна проаналізувати економічні аспекти господарської діяльності та економічні погляди того часу. Наприклад, у Стародавньому Єгипті у випадку передачі посади у спадок від батька до сина частина державної власності, що знаходилася у тимчасовому користуванні чиновників, могла передаватися в індивідуальну власність, що було закріплено на законодавчому рівні.

Турбота про захист інтересів власників

простежується і у законах царя Хаммурапі, спрямованих на зберігання та примноження власності окремих громадян, воїнів, службовців, царя, дотримання прав свободи тих громадян Вавилонського царства, які потрапили в рабство на території інших країн, регламентацію діяльності лихварів та захист інтересів боржників і рабів.

Одночасно для середини 1 тис. р. до н.е., з нашої точки зору, характерне декілька різне ставлення до інтересів господарства та індивідуума у раннебуддійських трактатах та брахманських вченнях Стародавньої Індії.

Постулати стародавніх буддистів («Пратимокша-сутра», «Тевідджа-сутра») категоричне відкидали прагнення та дії людини, спрямовані на отримання багатства, золота, майна, що вважалися гріховними, бо досягнення нею вищого стану – нирвани – неможливе без звільнення від «зовнішньої оболонки» – матеріальних благ, бажань володіти власністю [10; 11]. Тобто економічні інтереси людини усіяко засуджувалися та трактувалися як її гріховна сутність, підтримання якої веде до земних страждань. Одночасно з цим, слід відмітити, що матеріальні інтереси самих буддійських монахів реалізовувалися – подаяння віруючих ними схвалювалися та використовувалися на розширення власності буддійських громад та храмів.

На відміну від буддійських принципів, у брахманських ученнях (зокрема у законах Ману, колективному трактаті Каутильї Вішнугупті «Артхашастра», ученні Ватсьяни Малланге «Камасутра») проголошуються ідеї, згідно яких інтереси людини повинні поєднувати в собі одночасно прагнення та діяльність, спрямовані на: 1) виконання релігійного обов'язку («дхарми»); 2) отримання та примноження матеріальної вигоди («артхи»); 3) задоволення інтересів та потреб у коханні («каме») [11; 12; 13].

Отже, можна зробити висновок, що у брахманських пам'ятках економічні інтереси людини закріплено навіть на релігійному рівні. Інтереси царського господарства згідно «Артхашастри» повинні бути спрямовані на примноження запасів «землі, населеної людьми», що сприятиме збільшенню матеріальної вигоди в результаті поповнення скарбниці за рахунок податкових надход-

жень із нових завойованих територій. Відповідно економічна діяльність царського господарства та економіка у цілому характеризується Каутильї саме як дії, спрямовані на збільшення доходів держскарбниці, тобто на досягнення та реалізацію економічних інтересів держави.

У працях старокитайських філософів також, на наш погляд, простежується позитивізм у поглядах щодо економічних інтересів та приділяється увага дослідженню конфлікту інтересів людини та держави.

Вчення Конфуція позитивно трактує прагнення та дії людей, спрямовані на отримання багатства. Однак при цьому підкреслюється, що економічні інтереси не є первинними, головним прагненням людини повинні стати морально-духовні інтереси. З іншого боку, держава повинна спрямовувати свою діяльність на «піклування про людей», а саме на збільшення багатства народу, гармонізацію економічних інтересів різноманітних прошарків населення, що і дозволить вирішити проблему конфлікту між людьми різних соціальних класів відносно несправедливого розподілу багатства [14].

Опонентом Конфуція можна вважати Мен-цзи, який проголосив необхідність підтримання економічних інтересів та реалізації потреб «верхів» за рахунок діяльності «низів». Таким чином, філософ вбачав природним переважання економічних інтересів багатих верств населення над бідними та закликав закріпити такий стан справ на законодавчому рівні, не допускаючи у своїх поглядах можливості зіткнення інтересів та економічних наслідків цього процесу [14].

З нашої точки зору, заслуговують на увагу економічні погляди старокитайського філософа Сюнь-цзи, який першим висунув ідею генетичної наявності та біологічної схильності людини до реалізації економічних інтересів, здійснив спробу пояснити її економічно-раціональну поведінку: «Нині людина народжується з інстинктивним бажанням наживи; коли вона дотримується цього бажання, то з'являється бажання оскаржувати та грабувати, і зникає бажання поступатися» [14, С. 98–99]. Тим самим філософ підкреслює, що діяльність людини, спрямована на збільшення багатства, є її свідомим прагненням та чеснотою, резуль-

татом практичної діяльності. Основними межами, які будуть регулювати цю «чесноту» та дозволять уникнути зіткнення інтересів, Сюнь-цзи бачить норми, що встановлюються законодавством та прививаються сімейними устоями. Виходячи з цього, філософ цілком вірно підкреслює, що економічні інтереси і політика держави повинні бути спрямовані на реалізацію матеріальних інтересів її народу.

Суперечливе ставлення до особистих економічних інтересів, на наш погляд, висловлено у вченні Лао-цзи – представника даосизму. З одного боку, у його ідеях простежується заклик до упокорення і придушення бажань та прагнень людини до особистої вигоди, накопичення багатства. З іншого боку, висловлюється точка зору, що посилення законних норм призводить до поглиблення бідності народу та обмеження його економічних інтересів [14]. Вирішення конфлікту інтересів філософ вбачає в утопічному заклик – повернутися до первісного способу життя, де б панували принципи громади, взагалі не допускаючи можливості позитивного впливу економічних інтересів на господарський розвиток та не розглядаючи дійсно ефективних механізмів врегулювання їх зіткнення.

Одночасно представник моїстів Мо-цзи висловив думку, що двома головними принципами діяльності людини є одночасне досягнення «всезагальної любові» та «взаємної вигоди», що приносить країні «велику користь». На його думку, небеса саме у цьому вбачають призначення людини [14].

У висновках моїстів чітко простежується, як співвідносяться приватні інтереси людини із загальними інтересами держави. Необхідно дотримуватися принципу одночасної любові до людей та врахування не лише інтересів індивідуума, але й інтересів усіх інших людей, що і буде основою рівноправ'я всередині суспільства. Одночасно моїсти вужко розглядали загальні економічні інтереси, які, з їх точки зору, представляли найпростішу суму інтересів кожної окремої людини. Головним позитивним висновком їхніх міркувань, з нашої точки зору, є теза, що усвідомлені прагнення та дії держави повинні бути спрямовані на реалізацію економічних інтересів кожної окремої лю-

дини, зміст яких буде індивідуальним та максимально корисним тільки для неї [14].

Таким чином, у економічних поглядах філософів Давнього Сходу:

– простежується суперечливе ставлення до економічних інтересів, оскільки частина з них повністю відкидає прагнення людей до вигоди, нагромадження багатства, а інша – вважає їх природною характеристикою діяльності людини та підтримує;

– визнаються найвищими – інтереси держави, яка повинна, у свою чергу, забезпечувати реалізацію інтересів своїх громадян та виступає основним механізмом регулювання конфліктів щодо власності.

У античних державах формування та реалізація економічних інтересів прямо були пов'язані з пануванням класичного рабства, у якому інтереси рабовласника превалювали та пригнічували інтереси раба, що тим самим створювало нерівність, економічні та соціальні конфлікти. Одночасно з цим, значний вплив на розвиток інтересів античних господарств чинили мораль та релігія у суспільстві.

У давньогрецькому епосі ще у працях Гесіода («Роботи та дні») піднімається проблема реалізації економічних інтересів. Прагнення людини до багатства схвалюється поетом, але, одночасно з цим, проголошується виключно багатство, нажите чесною працею. Тільки праця дає можливість людині реалізувати свої економічні інтереси та виступає найголовнішою, первинною цінністю соціуму. Інша діяльність, пов'язана з отриманням багатства нечесними шляхами («фарсос»), тобто в результаті прояву людиною власних хибних рис та недоліків, грабежу, вбивства і насильства розцінюється як «прагнення жадібне» і всіляко засуджується Гесіодом. Тільки завдяки чесній праці людина отримує багатство, шану – «Слідом за багатством ідуть шана з чеснотами» [15, ст. 313].

Про вибір людини («*proletemos*») між економічними, фізіологічними та духовними інтересами говорить і Геракліт. Люди завжди самі визначаються з перевагами – багатство, фізичні та чуттєві задоволення або вічна слава та безсмертя, тобто роблять вибір між «золотом», «соломою» та «божественною гармонією». «Віслюки золоту воліли б

солону», не усвідомлюючи незмінність даного вибору та його наслідки [16].

Демокрит пов'язував вищі інтереси людини з духовними благами її земного життя, спокійним та врівноваженим станом душі («eutumia»), яке зовсім не означало гедонистське отримання задоволення від багатства. «Щастя мешкає не в стадах і не в золоті» [17, с.155]. Людина також може отримувати задоволення від простих життєвих благ, тобто реалізувати споживчі інтереси. Але філософ закликає до помірності у задоволенні власних інтересів, оскільки це призводить до суперництва, жадібності, ворожнечі та подальших страждань людини, тобто до конфлікту інтересів людей, тому «...необхідно піклуватися тільки про помірне придбання матеріальних засобів, і головні зусилля спрямовувати на дійсно необхідне» [17, с.155].

Слід наголосити на тому, що Демокрит засуджував отримання багатства, вигоди, грошей нечесними шляхами, тому що «дурні вигоди тягнуть за собою втрату честі». Він також зазначав, що при володінні грошима найгірше – «бажання постійно додавати до них», оскільки «жадібність до грошей, якщо вона ненаситна, набагато тяжче крайньої нужди, бо, чим більше зростають бажання, тим більші потреби вони породжують» [17, с.171].

Одночасно з цим, філософ висловлював думку, що «інтереси держави необхідно ставити вище усього іншого, і піклуватися, щоб вона гарно управлялася» [17, с. 167–168]. Для цього він закликав людей дотримуватися законодавчих норм, управлінців завзято ставитися до своїх зобов'язань, багатих надавати допомогу незаможним, давати їм гроші в борг, що забезпечить єднання, злагоду і єдність у суспільстві, і відповідно призведе до задоволення інтересів усієї держави.

Таким чином, можна зробити висновок, що Демокрит: 1) пов'язував вищий інтерес людини з душевними благами; 2) визнавав виключно законні шляхи отримання економічної вигоди та багатства; 3) вважав, що людині необхідно обмежувати власні економічні інтереси необхідними для життя коштами; 4) надавав великого значення задоволенню інтересів держави усіма її гро-

мадянами.

У етичних роздумах Епікура проводиться аналіз поведінки людей, основою якої є прагнення до задоволення власних потреб за допомогою благ. Тобто в епікурейському баченні інтерес отожднюється з діями людини щодо отримання благ, до яких відносяться речі, необхідні для її нормального існування та життя як фізіологічної істоти – задоволення і насолода від спокою, рівноважного душевного стану, роздумів тощо [17]. Відповідно благом є усі прагнення людини, дані їй від природи і несучі задоволення. Так звані удавані блага – багатства, влада, почесні не відносяться ним до істинних, дійсних благ для людини, а відносяться до речей, яких людині необхідно уникати.

Таким чином, Епікур справедливо визначив, що інтереси пов'язані тільки з діями та потребами самої людини, мають виключно природний характер, однак не допускав, що вони можуть бути пов'язані з поведінкою щодо отримання вигоди та матеріальних цінностей, а, отже, не бачив можливості їх ефективного впливу на розвиток господарства.

У працях Сократа економічні інтереси розглядаються з двох різних позицій: 1) утилітаризму, заснованому на отриманні користі та вигоди; 2) моральності, заснованої на чесному виконанні своїх обов'язків. Особливо це простежується у суперечці Сократа і Фрасімаха, суть якої виклав Платон у своїй праці «Держава» [18]. З позиції Фрасімаха – справедлива та чесна людина, зайнята на державній службі і сумлінно виконуюча свої обов'язки, буде позбавлена економічної вигоди, не зможе реалізувати власні економічні інтереси, оскільки вона не наділена такими рисами як срібололюбство, здирицтво, прагнення до користі будь-яким шляхом.

Відповідь Сократа полягала у визнанні найвищою цінністю людини – служіння спільній справі та спільній користі не заради отримання благ та реалізації короткострокових особистих економічних інтересів, а заради взаємної вигоди та користі, яка буде наслідком чесного виконання своїх обов'язків кожною людиною.

Не можна не погодитися з Сократом,

тому що, з нашої точки зору, таке відношення людей до виконання своїх обов'язків буде сприяти реалізації економічних інтересів держави, спрямованих на підвищення суспільного добробуту, збільшення кількості та підвищення якості суспільних благ, зростання ефективності всіх сфер господарства.

Ксенофонт також розмірковував про багатство як економічний інтерес у «Вихованні Кіра» [19]. Той, хто прагнув та набував «багатства більше, ніж достатньо», ним засуджувався. Надлишок багатства слід направляти на забезпечення власної безпеки, допомогу іншим людям, тобто використовувати на поточне споживання. Одночасно з цим, у «Домострої» Ксенофонтом проголошувався принцип ощадливого відношення до накопиченого багатства. В роботі «Про податки» філософом у якості багатства розглядаються гроші, надлишок яких доставляє їм власнику задоволення як при заощадженні, так і при споживчому використанні [6]. Тому можна зробити висновок, що економічні інтереси розглядалися Ксенофонтом у сфері обігу та прирівнювалися до отриманого багатства та заощаджених засобів.

Погляди Платона щодо економічних інтересів викладено ним у творах «Держава» та «Закони» [18; 20]. Необхідність вирішення внутрішніх проблем еллінського господарства стала поштовхом для розробки філософом концепції «ідеальної держави». Постійна боротьба та конфлікти економічних інтересів двох протилежних верств населення – багатих та бідних підривають цілісність держави. Багаті прагнуть отримати ще більше матеріальної вигоди, у бідних же більшою мірою обмежуються економічні можливості ведення господарства, що призводить до зменшення кількості та погіршення якості економічних благ. Рішення зазначеної проблеми Платон бачить в обмеженні бажань і прагнень людей до збільшення економічної вигоди, в нагромадженні багатства, а, отже, в регулюванні процесу реалізації їх економічних інтересів, що стане запорукою позбавлення нерівності між класами.

Походження та наявність економічних інтересів у людей Платон пояснює через механізм формування потреб. Останні вини-

кають в результаті розвитку ринку та обміну в державі. Суспільство породжує «неможливості обійтися без інших та нестачу, яку відчуває людина в різних предметах» [18, кн. 2, п. 9]. Тому «відчужую річ, наявну в мене, на ту, якої в мене немає, тому що бачу в цьому вигоду» [18, кн. 2, п. 9]. Економічні інтереси філософ розцінював як «пристрасть, що не має меж та постійно загрожує державі», корінь усіх пороків [21, с.16]. Походження економічних інтересів він вважав природним, розглядав причини інстинктивного бажання людини отримувати і нагромаджувати прибуток та відсотки.

Одночасно Платон, характеризуючи безмежність потреб та постійне збільшення економічних інтересів у державі, помилково стверджував щодо необхідності обмеження прагнень людей до розширення споживання, нагромадження багатства, не усвідомлюючи, що саме зазначені процеси виступають мотивами, стимулами та детермінантами економічного розвитку будь-якої держави. Навпаки, Платон вважав державу, у якій відбувається розширення потреб, «нездоровою», а наслідками цього процесу бачив зіткнення інтересів людей і держави, конфлікти між різними прошарками населення (за збільшення власності) і країнами (за розширення територій) [18]. Утопічність пропозицій Платона полягала в проголошенні необхідності обмеження та координації державою виробництва економічних благ та їх розподілу, заборони приватної власності та інституту її наслідування, обмеження багатства та розміру економічних інтересів (прибутку, відсотків тощо), граничного обсягу споживання товарів населенням, у тому числі тих, що задовольняють фізіологічні потреби.

Наявність власності у кожного окремого індивіда повністю знищує єдність людини і держави, стає платформою для протиспрямованості приватного та загального інтересів. Превалює орієнтація та інтерес людини до задоволення власних потреб у благах, примноження економічної вигоди, і відповідно порушується гармонія інтересів індивіда та суспільства. Відповідно саме Платон зміг дійти висновку, що суміщати економічну мотивацію («щастя») та громадянський борг («справедливість») людина

не в змозі в умовах розширення економічних відносин та зв'язків у еллінській державі [18; 20] Тому він бачив рішення конфлікту інтересів через впровадження поняття Бога у життя людини, тобто у посиленні релігійно-моральних устоїв у суспільстві, що дає можливість віднесення його до прихильників метафізики – теорії добродетності та щастя.

Таким чином, Платону вдалося: 1) точно визначити економічні зв'язки між потребами, економічними інтересами та результатами розвитку господарства; 2) встановити, що економічні інтереси є результатом активних дій з боку людини, а не божественної волі; 3) виявити наявність у людини інстинктів до отримання економічної вигоди та чинників, що дають імпульси до активізації економічної діяльності.

Давньогрецький філософ Аристотель також здійснив досить вагомий внесок у теорію інтересів, розглядаючи останні як прагнення людини до блага. Він виділяв діяльність, спрямовану на виробництво благ, необхідних для життя людини та домашнього господарства («економіку»), і відповідно діяльність, спрямовану на безграничне збагачення, збільшення прибутку та грошей («хремастику») [22]. Аристотель помилково не ототожнював торгівельну, ремісничу та лихварську діяльність з економічною, розглядав їх як дії та прагнення до отримання коштів не для задоволення необхідних, даних природою потреб, а заради отримання ще більшого багатства, що вважав антиприродним та антиморальним. Для його поглядів було характерним нерозуміння щодо можливості створення грошовими засобами товарної вартості, їх участі у виробництві у якості позичкового капіталу тощо.

Тому Аристотель допускав лише наявність економічних інтересів в процесі задоволення потреб домогосподарства у споживанні. Усі інтереси, що перевищують необхідні потреби, відносив до від'ємних та жорстоко критикував, закликав їх обмежувати певними рамками для забезпечення «доброго життя».

Серед сильних сторін теорії Аристотеля, на наш погляд, слід вважати властивий йому індивідуалізм у питанні регулювання власності. На відміну від попередників, фі-

лософ пов'язував гносеологічну суть економічних прагнень з природними інстинктами, волею людини мати індивідуальну власність. Бажання отримати власність виступає імпульсом до подальшої людської діяльності, породжує усвідомлену активність людини. Тому інтереси виступають в теорії Аристотеля механізмом досягнення людиною щастя.

Одночасно найвище щастя, а, отже, і найвищі інтереси індивідуума Аристотель не пов'язує з нагромадженням грошей і багатства, отриманням благ для життя, гідним виконанням державних обов'язків (як бачив його Платон), а з прагненням до усвідомлення істинних цінностей життя, пошуку його найвищого ідеалу, досягненням абсолюту за допомогою споглядання.

Таким чином, можна зробити висновок, що для економічних поглядів давньогрецьких філософів були характерними: аналіз природи та походження прагнень людини до економічної вигоди, нагромадження багатства; з'ясування суті та ролі інтересів держави в житті людини; пошук механізмів гармонізації та вирішення конфліктів інтересів людей і держави в рабовласницькому суспільстві.

Питання економічних інтересів піднімалися також у працях епікурейців та стоїків. Прагнення людини до багатства, власності зазначеними філософами зневажаються, відкидаються, вважаються невизначними у житті людини. Найголовнішою життєвою цінністю вони визнають стан душі людини, духовні, а не зовнішні блага. Від економічних благ, що задовольняють потреби людини, філософи пропонують відмовитися, і для реального втілення зазначеної тези вони у своєму житті усіяко обмежували їх споживання, у тому числі продуктів харчування, одягу тощо, та проповідували бідність. Роздуми відносно економічних інтересів у зазначених філософів носять виключно етично-духовний характер.

У епікурейців турбота щодо збільшення нагромаджень, багатства розцінюється, з одного боку, як спосіб отримання насолоди, задоволення, тобто з утилітарної позиції, а з іншого – як спосіб отримання і продовження страждань у житті людини, тобто як «дорогу смерті». «Часто придбання багатства є тіль-

ки іншою формою страждань, не закінчення їх...Не збільшуйте ...надбання, але лише зменшите...страждання» [21, с.29].

Стоїки аналогічно епікурейцям стверджували, що прагнення людини повинні виключно «слідувати природі», що означає – сумлінно виконувати свої обов'язки та зневажати усе інше, а не означає слідувати «твоїй схильності до нагромадження багатства, якщо вона у тебе є» [16, с.31].

Одночасно з цим саме в період стоїцизму відбулося закріплення прав приватної власності, наявність якої у той час у Стародавньому Римі вже давала право людині на отримання громадянства. І відповідно поступово власність почала розцінюватися як невід'ємна форма господарських відносин. Не зважаючи на це, у теоріях стоїків усіяко відкидалися та ганьбилися реміснича діяльність і торгівля як основні сфери утворення власності та економічних інтересів щодо неї.

Відповідно можна зробити висновок, що у своїх поглядах епікурейці та стоїки: 1) пропагували відмову від матеріальних благ, власності, багатства; 2) звеличували незалежність людини від інтересів сім'ї, держави та інших суспільних інтересів; 3) не визнавали важливість для людини та суспільства інтересів щодо збільшення власності в процесі господарювання.

Еволюція поглядів щодо економічних інтересів у Стародавньому Римі пов'язана з функціонуванням рабовласницького господарства, заснованого на превалюванні великої земельної власності та класичному рабстві. Відповідно основною сферою економічних інтересів виступало землеробство та власність на землю. Так, сільськогосподарська праця вважалася у Вергілія такою, що веде до загального блага та щастя, яке, у свою чергу, полягає у звільненні від користі, марнотратства, уявних інтересів.

У М. П. Катона саме землеробство пов'язане з утворенням «чистих доходів», тобто тих, що в результаті активної діяльності людини не викликають такі негативні емоції як заздрість. Його рекомендації пов'язувалися з підвищенням доходності сільськогосподарських вілл та латифундій, власник яких «повинен влаштувати і засадити (все) так, щоб воно було якомога більш прибуткове» [17, с.140]. Тобто на перший

план письменником висуваються інтереси землевласника щодо розвитку господарства і підкреслюється, що вони спрямовані на отримання економічної вигоди.

Саме Катон здійснив спробу класифікації галузей сільського господарства відносно потенційного ступеня реалізації економічних інтересів землевласника, поставивши на перше місце за рівнем дохідності виноградарство. Заслуговує на увагу й те, що у своєму трактаті «Про землеробство» Катон пропонував «продавати взагалі усе зайве», вказавши тим самим сферу прикладення економічних інтересів у стародавньому римському господарстві та визнавши роль торгівлі в процесі господарювання [23].

Варрон Марк Теренцій у трактаті «Про сільське господарство» також підтримував землеробство як основу реалізації економічної вигоди та зауважував, що «землероби повинні прагнути до двох цілей: користі та задоволення. Користь вимагає того, що дохідне; а задоволення – того, що приємно; але на першому місці стоїть скоріше корисне, ніж приємне» [17, с.141; 24]. Отже, Варрон уже прямо визнавав, що головним прагненням землероба повинно бути отримання економічної вигоди та задоволення його економічних інтересів.

Таким чином, у давньоримських поглядах економічні інтереси вже почали розглядатися як невід'ємна частина ведення господарства первісних цивілізацій, заснованого на обміні товарів, розвитку торгових відносин, лихварства та банківської діяльності.

Поглиблення рабства у Стародавньому Римі на початку I ст. н. е., повне обмеження прав, свобод та інтересів рабів призвели до протистоянь між різнополярними класами, ще більшого поглиблення кризи інтересів. Держава, яка з общини перетворилася в імперію, в процесі захоплення завойованих територій, приєднувала людей із різними національностями, традиціями, релігією. Останні були геть викреслені у давньоримському суспільстві, а люди придушені соціальною нерівністю. Тому, на фоні цього, поява християнства як релігії, що проголошує захист усіх знедолених, убогих та страждених людей, стала надією для багатьох із них щодо рівності, встановлення справедливого

розподілу суспільного продукту й урівноваження їх інтересів.

Християнство віддзеркалювало інтєреси різних соціальних та економічних прошарків населення. Поряд з цим, було спрямовано проти рабовласницького пригночення знедолених людей. Відповідно прагнення людини до нагромадження багатства, грошей проголошувалося як гріховне, як перешкода до входження у Царство Боже. «Ні-який ...користолюбєць або зажерливий, який є ідолянин, не має спадку у Царстві Христа й Бога» [25, До Ефесян, 5:5].

Відомим у цьому сенсі є також біблейський вислів Ісуса Христа «...як важко тим, хто має багатство, увійти у Царство Боже» [25, Від Луки, 18:24]. У даному висловлюванні відкидалося не саме багатство, а безпосередньо прагнення людини до нього, її бажання його примножити, дії щодо отримання грошей і вигоди, сріблєлюбство. Бо, «...бажаючи збагатитися, упадають у спокуси і в сіті та в численні нерозумні й шкідливі пожадливі, що занурюють людей в лиха і згубу» [25, 1-ше Тимофію, 6:9].

Таким чином, у Біблії економічні інтєреси людини ганьбилися, відкидалися, зневажалися, розцінювалися як перешкода до досконалого життя. Необхідність задоволення плотські потреби у певних благах розглядалася як основна причина виникнення економічних інтересів у людей. Поряд із цим, праця, діяльність людини, яка здійснюється заради розкаяння в гріхах, благочестивого життя, прославляється у Біблії – «Сон солодкий у трудящого» [25, Екклєсіаст, 5:11]. Однак труд не повинен засновуватися на бажанні отримати економічну вигоду, тому « Передусім шукайте Царства Божого, і це все вам додасться» [25, Від Луки, 12:31]. А бажаним примноження багатства згідно біблійських настанов уготоване місце в аду після Страшного Суду.

Іоанн Златоуст з приводу цього зазначав, що прагнення задовольнити плотські бажання призводять до духовного мороку, а дії щодо збільшення прибутків спрямовані заради «догоджання тілу». Тому він пропонував прагнути не до отримання вигоди, а до бідності – «вона за перевагами благо» [21, С. 35–36].

Християнський проповідник Климент

Олександрійський не вважав саму наявність багатства ганєбною, розглядаючи його як можливість уникнути несприятливих подій у житті людини та допомогти бідним [21, с.37]. Тому він виступав за вигнання людиною думок про багатство, закликав боротися із жагою до грошей, орієнтацією на економічну вигоду, однак допускав можливість отримання людиною помірною багатства.

У християнських поглядах відносно економічних інтересів заслуговують на увагу також вчення Августина Блаженного.

По-перше, теолог і філософ переконливо обґрунтував дуже важливий висновок, що гріховна діяльність людини (зло) є наслідком усвідомленого, розумного вибору людиною злої або доброї волі [26, с.65]. Відповідно, прагнення та діяльність людини щодо отримання вигоди є абсолютно усвідомленими, вольовими. «...якщо ми хочемо, це і відбудеться, якщо не схочемо, то – ні. Ми не стали б хотіти, якщо б у нас не виникало такого бажання» [27, V:10]. Основою такої «злої» поведінки людини є людський розум та спотворена воля. Августин зазначав, що після гріхопадіння людини усвідомлене прагнення до благ стало невід'ємною частиною людської природи.

По-друге, філософ розглядав співвідношення та конфлікти інтересів людей. Коли людина прагне до Бога, це розцінюється як благий порив до щастя та проголошується основною метою її інтересів. У такому прагненні відсутні розбіжності, протиріччя між орієнтирами людей та суспільства, тому що відбувається їх об'єднання. Отже, інтєреси людей та суспільства виступають єдністю, тотожністю. Однак після гріхопадіння виникає протиріччя між зазначеними категоріями. Кожен індивід прагне задовольнити виключно свої споживчі та економічні інтереси на основі придушення інтересів інших. Себєлюбство, а не любов до Бога стає основою виникнення ворожнєчі, конфліктів, «суперництва у споживанні». Як наслідок, відбувається також руйнація інтересів держави, не зважаючи на те, що її основою є потреби та інтереси людини, продиктовані людською природою. Те, чого прагне індивід, ніколи для нього не буде достатнім, бо потреби та інтереси усіх людей задовольнити неможливо [26, с.79].

Відповідно основним механізмом вирішення дисгармонії інтересів у суспільстві Августин Блаженний бачить церкву, оскільки вона є виключним носієм та каталізатором істинних цінностей та інтересів у житті людини та держави.

Таким чином, можна зробити висновок, що Августину вдалося зрозуміти природу утворення та онтологічний зміст економічних інтересів, проаналізувати сутність

конфлікту інтересів та здійснити пошук способів та інструментів встановлення їх гармонії.

Визначені нами економічні характеристики та уявлення щодо природи та еволюції інтересів з первісної доби до періоду світових цивілізацій (див. табл. 1.) наклали відбиток на погляди економістів періоду індустріального суспільства та лягли в основу сучасної теорії економічних інтересів.

Таблиця 1.

Економічні інтереси в процесі генезису від первісної доби до періоду формування світових цивілізацій

Основні характеристики	Первісний період	Період формування світових цивілізацій
Трактування економічних інтересів у поглядах		<i>Античні філософи</i> : це природні прагнення людини до економічної вигоди, нагромадження багатства <i>Християнство</i> : це усвідомлена людська діяльність щодо задоволення потреб у благах
Зміст економічних інтересів	Дії щодо вигідного обміну надлишку продуктів праці, удосконалення знарядь праці та умінь	Прагнення до економічної вигоди від сільського господарства, ремесла і торгівлі, отримання гедоністських задоволень
Об'єкти економічних інтересів	Дари природи, блага, отримані від землеробства, ремесла, скотарства, торгівлі	Об'єкти державної та індивідуальної власності
Суб'єкти економічних інтересів	Громада, людина	Царська влада, рабовласники, раби, селяни-общинники
Формування економічних інтересів	Боротьба за існування, необхідність пристосування до природних умов	Отримання частини державної власності (землі, споруд, грошових коштів) за виконання державних обов'язків, спадкова передача власності
Реалізація економічних інтересів	Реалізація заснована на діяльності громади	Реалізація заснована на діяльності вільних селян-общинників, рабів
Панівні форми економічних інтересів	Общинні інтереси = індивідуальні інтереси	Інтереси держави > Інтереси індивіда
Характер економічних інтересів	I етап: епізодичний, нерегулярний, підсвідомий характер, II етап: постійний, навмисний, конкретно визначений характер	Постійний, усвідомлений характер
Мотиви	Превалюють мотиви громади над мотивами індивіда	Превалюють мотиви рабовласника над мотивами індивіда та раба
Мета	Задоволення фізіологічних потреб та потреб у безпеці	Отримання багатства, задоволень (гедонізм)
Ступінь реалізації	Практично повна реалізація потреб	Держава, рабовласник – повна реалізація Індивід – неповна, часткова, обмежена реалізація
Переважаюча основа	Общинна власність	Державна, рабовласницька власність, привласнення частини державної власності індивідом
Результати реалізації економічних інтересів	Блага, необхідні для життя людини як фізіологічної істоти, блага, необхідні для розвитку господарства	Блага, необхідні для життя, отримання задоволення
Інструменти регулювання економічних інтересів	Традиції, устої, звичаї, сімейні настанови	Державні норми, трудові зусилля, традиції, примус
Структура	Гомогенна	Гомогенна
Конфлікти економічних інтересів	Відсутні	Наявні конфлікти щодо нерівності та ступеня задоволення потреб
Характер прояву	Інертність, безініціативність, пасивність	З боку держави та рабовласників – активність З боку рабів та селян-общинників – інертність, безініціативність

Висновки. Отже, в епоху формування перших цивілізацій відбулося:

– відособлення особистих економічних інтересів від суспільних на основі формування індивідуальної та сімейної власності;

– трансформація інтересів людини від діяльності щодо гедонистського задоволення потреб до морально-етичних інтересів і прагнень до прибуткового та ефективного ведення господарства;

– визнання економічних інтересів як усвідомленої людської діяльності щодо задоволення потреб у благах;

– негативний вплив філософських та релігійних поглядів на сприйняття економічних інтересів людьми та державою.

Література

1. Галушка З. І. Модель людини в сучасній економічній теорії / З. І. Галушка // Економічна теорія. – 2012. – № 4. – С. 49–56.
2. Завгородня О. О. Мотиваційні засади інноваційної динаміки / О. О. Завгородня // Економічний вісник НГУ. – 2013. – № 2. – С. 38–47.
3. Пилипенко Г. М. Методологічний потенціал сучасної економічної науки у дослідженні координації економічної діяльності суб'єктів / Г. М. Пилипенко // Економічний вісник НГУ. – 2013. – № 4. – С. 9–21.
4. Діденко О. Теоретичне дослідження науково-методичних підходів до дослідження сутності поняття «економічний інтерес» / О. Діденко // Науковий вісник «Демократичне врядування». – 2013. – Вип. 12. – Режим доступу: http://lvivacademy.com/vidav?itstvo_1/visnik12/fail/Didenko.pdf
5. Крюкова І. О. Єдність та суперечність у системі економічних інтересів / І. О. Крюкова // Вчені записки. – 2010. – Вип. 12. – С. 37–42.
6. Новікова Н. Л. Системне дослідження гносеології економічних інтересів / Н. Л. Новікова // Бізнесінформ. – 2012. – №11. – С. 33–35.
7. Чернецова Н. С. Исследование сущности и роли интересов в процессе становления и развития экономической мысли / Н. С. Чернецова // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион (Экономические науки. Управление в экономике). – 2014. – №1. – С. 63–74.
8. Исраилова Э. А. Генезис и содержание экономических интересов России в условиях глобализации [Текст] / Э. А. Исраилова // Terra Economicus. – 2014. – Вып. 12. – С. 224–227.
9. Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля [Электронный ресурс] // Режим доступу: <http://slovardalja.net/word.php?wordid=11718>
10. Пратимокша-сутра, буддійський службеник [Електронний ресурс] / И. Минаев. – Записки императорской академии наук. – СПб. – Т. 9. – 1869. – 179 с. – Режим доступу: <http://padaread.com/?book=33903&pg=3>
11. Тевидджа-сутра или сутра о познании вед [Электронный ресурс] Режим доступу: <http://www.theosophy.ru/sutra/suturved.htm>
12. Законы Ману [Электронный ресурс] // Памятки литературы народов востока / Академия наук СССР. – М.: Институт востоковедения – Режим доступу: http://http://www.e-reading.club/bookreader.php/1013662/Zakony_Manu.html
13. Артхашастра или наука политики [Электронный ресурс] // Под ред. В. И. Кальянова. – М. – Л. : Издательство Академии наук СССР. – 1959. – 798 с. – Режим доступу: <http://padaread.com/?book=49686&pg=3>
14. Всемирная история экономической мысли / Под ред. В. Н. Черковец. – М. : Мысль. – Т. 1. – 1987. – 606 с.
15. Гесиод. Полное собрание текстов. Теогония. Труды и дни. Щит Геракла [Электронный ресурс] // Пер. В. В. Вересаева. – М. : Лабиринт. – 2001. – 256 с. – Режим доступу: http://az.lib.ru/w/weresaew_w_w/text_0300.shtml
16. Рассел Б. История западной философии и ее связи с политическими и социальными условиями от античности до наших дней: в 3-х кн. / Б. Рассел. – 2-е изд., исправл. – Новосибирск : Издательство Новосибирского университета, 1997. – 815 с.
17. Материалисты Древней Греции. Собрание текстов Гераклита, Демокрита и Эпикура / Под ред. М. А. Дынина. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1955. – 236 с.
18. Платон. Держава / Платон. – К. : Основи, 2000. – 355 с.
19. Ксенофонт. Киропедия [Электронный ресурс] / Отв. редактор: С. Л. Утченко. – М. : Издательство «Наука», 1976. – Режим доступу: <http://ancientrome.ru/antlittr/t.htm?a=1348497857>
20. Платон. Законы / Платон. – М. : Мысль, 1999. – 832 с.
21. Эспинас А.-В. История экономических учений / А.-В. Эспинас. – СПб. : ELIS, 1998. – 183 с.
22. Аристотель. Политика. Афинская политика [Текст] / Аристотель. – М. : Мысль, 1997. – 459 с.
23. Катон М. П. Земледелие. (De agri cultura liber) / Отв. ред. И. И. Толстой. – Москва - Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1950. – 220 с.
24. Варрон М. Т. Сельское хозяйство / Отв. ред. Крюгер О. О. – М.-Л. : Академии Наук СССР, 1963. – 220 с.
25. Библия. Книги Священного писания Ветхого и Нового Завета / М. : Российское библейское общество, 1994.
26. Козловски П. Общество и государство. Невозможный дуализм / П. Козловски. – М. : Республика, 1998. – 368 с.
27. Аврелий Августин. О граде Божием [Электронный ресурс] / А. Аврелий. – Режим доступу: http://azbyka.ru/otechnik/Avrelij_Avgusti n/o-grade-bozhem/1_11

ГЕНЕЗИС ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О ХОЗЯЙСТВЕННЫХ
ИНТЕРЕСАХ ОТ ПЕРВИЧНОГО ПЕРИОДА ДО ЭТАПА ФОРМИРОВАНИЯ
МИРОВЫХ ЦИВИЛИЗАЦИЙ

В. Л. Смесо́ва, к. э. н., доцент, ГВУЗ «Украинский государственный химико-технологический университет»

В статье рассматривается специфика становления, содержание и формы реализации хозяйственных интересов людей от первобытного периода до этапа формирования мировых цивилизаций. Раскрыта эволюцию представлений об интересах хозяйствующих субъектов на этапе зарождения экономической мысли. Проанализированы основные характеристики и отличия экономических интересов хозяйства первоначального периода и этапа формирования первых мировых цивилизаций. Определены основные трансформации, влияние условий хозяйствования и общественных отношений на формирование экономических интересов.

Ключевые слова: интересы общества, общие интересы, личные интересы, частные интересы, мотивы, потребности, стимулы, поведение.

GENESIS OF ECONOMIC CONCEPTIONS OF ECONOMIC INTERESTS FROM
PRIMEVAL PERIOD TO THE FORMATION OF GLOBAL CIVILIZATION

V. L. Smiesova, Ph. D (Econ.), Ass. Prof., Ukrainian State University of Chemical Technology

The article deals with the specifics of the formation, content and forms of realization of economic interests of people from the primeval period to the stage of the formation of the global civilizations. The main transformation, the influence of economic conditions and public attitudes on the formation of economic interests are discussed. The evolution of ideas about the interests of economic entities in the embryonic stage of economic thought is revealed. The main features and differences between the economic interests of the economy of the primeval period and the phase of formation of the first global civilizations are analyzed.

Keywords: public interest, common interests, personal interests, private interests, motives, needs, incentives, behavior.

Рекомендовано до друку д. е. н., проф. Пилипенко Ю. І.

Надійшла до редакції 29.01.16.